

NEZNANSTVENOST RODI KRIVICE

Na moj članek »Ne na umanjenje nego na uzveličanje snage i životnosti Papine enciklike ‚Humanae vitae‘« (Služba božja, 1971, str. 329—352; v nadaljevanju bomo uporabljali kratico SB) je profesor K. Nola napisal »Odgovor dr Steineru« (SB, 1972, 58—63). Proti Doktrinalni komisiji (DK) Biskupske konferencije Jugoslavije (BKJ), ki je ugotovila, »da tumačenje dr Steinera nije u sukobu s enciklikom ‚Humanae vitae‘« (AKSA, Zagreb, 17. II 1972), pa je Nola napisal članek »Doktrinalna komisija B. konferencije Jugoslavije i ‚Humanae vitae‘« (SB, 1972, 125—130). Ta drugi članek je bil objavljen tudi v Vjesniku Nadbiskupije splitsko-makarske (1972, 10—14).

V omenjenih člankih je Nola napadel francoski episkopat, DK pri BKJ, nekatere jugoslovanske škofe in teologe imenoma. Ker je razlog za napad na vse te moje pisanje, me veže moralna dolžnost, da jih branim. Nolin napad je namreč krivičen. Nola je osebno najbrž prepričan, da ima prav in da je storil dobro delo, ko je zgoraj imenovane napadel. Spoštujemo njegovo prepričanje. V tem članku bom dokazoval samo **objektivno krivičnost** Nolinega pisanja.

Nola je v svojih člankih nagrmadil toliko apriorističnih, neutemeljnih in neresničnih trditev, da je nemoguče na vse odgovarjati. Omejil se bom predvsem na njegove osnovne trditve. Ko bodo te spodbite, padejo tudi stranske. Obramba pa zahteva, da zavrnem tudi tiste trditve, s katerimi Nola povznoča krivico osebam.

Nola trdi: »Steiner je prikazao i branio deklaracijo francuskih biskupa u odnosu na, ‚Humanae vitae‘, po kojoj bi bračnim drugovima bila dozvoljena bilo koja kontracepcija ako nisu bogati, te ako ne mogu živjeti u uzdržljivosti« (SB, 1972, 58). In še: »Ovdje se ne osvrćem na stavove dr Steinera jer sam o njima pisao, nego na konstataciju Doktrinalne komisije Biskupske konferencije, a napose na predsjednika dra Pogačnika te članove dra Fučeka i dra Lekića. Ima već 5—6 mjeseci da sam doznao, kako dr Steiner nastoji da bi se opozvala Uputa Biskupske konferencije o regulaciji porođaja i poprimila Uputa francuskoga episkopata koja dozvoljava kontracepciju, ako je bračnim drugovima teško živjeti u uzdržljivosti. Izgleda da je izjava Doktrinalne komisije u Zagrebu upravo početak za taj konačni korak. — Odavno sam znao da dr Pogačnik favorizira mišljenje francuskog episko-

pata, koje je u nas prinio dr Steiner. Ali je začudo da poslije Upute Biskupske konferencije o regulaciji porođaja podpredsjednik Biskupske konferencije i dva profesora moralke javno iznose i odobravaju mišljenje dr Steinera kao da nije u sukobu s enciklikom ‚Humanae vitae‘; dok smisao cijele Upute našeg episkopata jest obrana ‚Humanae vitae‘ i neodobravanje bilo kojega tumačenja koje miriše izjavom francuskoga episkopata. — Zaboravio je nadbiskup i profesori moralke da su i oni obavezni na Upute našega episkopata i da moraju misliti i naučavati po toj Uputi koja nije nego parafraza ‚Humanae vitae‘. Posao je sada našega episkopata da to pitanje raščisti, ako ne želi da se Uputa našega episkopata dokine, a zavede zabluda Francuske deklaracije» (SB, 1972, 126).

1. Kaj učijo francoski škofje in kaj jaz branim

a. Francoski episkopat jasno uči nauk ‚Humanae vitae‘ (Note pastorale, tč. 4—6). Poudarja, da je kontracepcija »vedno nered« (tč. 16) in da je »zlo« (prav tam). Opominja, da kristjanom »pri urejanju rojstev ni dovoljeno kreniti na pota, ki jih cerkveno učiteljstvo, ko razlaga božjo postavo, zametava« (tč. 2). Za **objektivno področje** učijo francoski škofje **isto** kot ‚Humanae vitae‘.

Za **subjektivno** področje pa ti škofje ne učijo **ničesar** proti ‚Humanae vitae‘, ampak le tisto, kar uči **tradicionalna moralna teologija**. Ta teologija dopušča možnost perpleksnega primera na vseh področjih človekovega delovanja in uči, da je treba v perpleksnem stanju z iskreno vestjo, ki je formirana po objektivnem zakonu, izbrati manjše zlo. Zakaj ne bi smeli francoski škofje pri aplikaciji nauka okrožnice opozoriti na to moralno načelo? Saj nobena papeška okrožnica ne odpravlja tradicionalnih moralnih načel, ampek jih vsaka pri svoji aplikaciji **suponira**. Tudi naši škofje so pri aplikaciji ‚Humanae vitae‘ opozorili na načelo o nepremagljivi nevednosti in dobri veri ter celo poudarili, da »papež ne želi odpraviti iz tradicionalne moralke« teh načel (Instrukcija, 30—31).

Ko francoski škofje opozarjajo zakonce na tradicionalno moralno načelo ‚in casu perplexo minus malum eligendum‘, imajo pred očmi **subjektivno področje**. O tem priča že dejstvo, da na objektivnem področju perpleksen primer sploh

more priti, saj je naravne zakone vtisnil v človekovo naravo Bog, ki ne more zahtevati od človeka izpolnitve dveh nasprotujočih si dolžnosti. Če pa gledamo **s strani subjekta zakona**, pa do kolizij naravnih zakonov prihaja zaradi človekove nepopolnosti, grešnosti, pomankljivega spoznanja, objektivnega zla v svetu itd. To dejstvo je večkrat omenjeno v sv. pismu, npr. v 1 Kor 13, 9 («nepopolno spoznavamo»), Rimlj 8, 23 («Tudi mi, ki imamo prvine Duha, tudi mi sami pri sebi zdihujemo, ko čakamo posinovljenja, odrešenja svojega telesa»). Človekovo razpetost med dobrim in zlim, njegovo nemoč, da bi se mogel vedno izogniti vsemu zlu, pa tudi človekovo nesvobodnost pri delanju določnega slabega, npr. v koliziji dolžnosti, je sv. Pavel klasično izrazil: »Ne delam namreč dobrega, kar hočem, ampak delam hudo, česar nočem. Če pa to delam, česar nočem, ne izvršujem tega več jaz, ampak greh, ki prebiva v meni« (Rimlj 7, 9—20) ... Ne smemo tudi pozabiti, da je načelo *in casu perplexo minus malum eligendum* namenjeno za reševanje problemov na izrazito subjektivnem področju« (SB, 1971, 340—341). V istem odgovoru Noli sem potem izjavil: »V svoji razpravi sem jasno povedal, da je direktno kontracepcijsko dejanje ‚nekaj nečastnega‘ in da po cerkvenem nauku za direktno preprečevanje spočetja ‚kontracepcijska sredstva niso dovoljena‘. To jaz zagovarjam. Toda v mojem kazusu gre za kolizijo dolžnosti, za **perpleksen primer**, za primer, ko ne grozi samo zlo kontracepcije, ampak tudi zlo nevarnega krhanja zakona« (prav tam, 342).

V svojem dopisu Biskupski konferenciji Jugoslavije dne 15. IX 1970. sem prav tako poudaril, da se v zvezi s 16. točko Instrukcije francoskega episkopata zavzemam za priznanje perpleksnega primera na subjektivnem področju: »Perpleksni primer je takrat, ko subjekt stoji pred dvojnimi zlomi (pred nasprotujočimi si dolžnostmi), se tega zaveda, ne bi hotel storiti nobenega zla (rad bi izpolnil obe dolžnosti), toda naj dejanje stori ali opusti, vedno stori neko zlo (ne izpolni neke dolžnosti). Gre torej za subjektivno področje, za odločanje ‚hic et nunc‘. Načelo o odločanju v perpleksnem primeru hoče voditi ljudi na tem subjektivnem področju, saj drugače ne bi imelo nobenega smisla.«

Francoski škofje in jaz **nikjer** ne trdimo, da je direktna kontracepcija dovoljena, »ako je bračnim drugovima težko živjeti u uzdržljivosti« ali »ako niso bogati«. Kar pravi Nola

na naš račun, je tako daleč od resnice, kakor je daleč od resnice **izmišljotina**. Naj vendar Nola citira besedilo francoskega episkopata in moje besedilo, kjer to trdimo!

Po Nolinem prikazovanju bi naj jaz mislil, da v perpleksnem primeru »može bračni drug odabrati što hoče pa i kontracepciju koja daje mir u kući i diže teret odgoju djece.« Tega jaz **nikjer** ne trdim. Potem pa Nola takoj nadaljuje: »Ovo bi bilo posve ispravno kada u slučaju ne bi bilo: ,tertium non datur'. Ali ovdje ,tertium datur', a to je bračna uzdržljivost pa bila absolutna, bila privremena...« (SB, 1972, 61).

Najprej ni res, da »ovo bi bilo posve ispravno«. Zato ne, ker če bi zakonec lahko izbral, »što hoče«, bi smel izbrati kontracepcijo tudi takrat, ko jo v perpleksnem primeru spozna kot večje zlo. To pa ne bi bilo ravnanje po vesti, ampak določena samovolja. Nauk francoskega episkopata in moja obramba tega nauka sta odločno proti vsakemu nevestnemu odločanju v perpleksnem primeru. »Što hoče«, bi smel nekdo v perpleksnem primeru **samo takrat** izbrati, ko nikakor ne more spoznati, kaj je večje in kaj manjše zlo.

Dalje ni res, da v koliziji dolžnosti, o kakršni govore francoski škofje in jaz, ,tertium datur'. Če ,tertium datur', potem po našem **sploh ni** perpleksnega primera. Konkretno: če zakonci lahko z zdržnostjo izpolnijo obe dolžnosti, to je skrb za trdnost zakonske zveze in opustitev kontracepcijskih dejanj, in se tako izognejo obojnemu zlu, potem so se dolžni zdržnosti oprijeti. Nauk francoskih škofov velja **samo** za primere, ko ,tertium non datur', ko se torej z zdržnostjo ni mogoče izogniti obojnemu zlu, ko bi zakonci povzročili eno zlo, naj se odločijo za kar koli ali naj se za nič ne odločijo.

Če bi Nola hotel spodbiti nauk francoskih škofov in mojo obrambo tega nauka, bi moral dokazati, da do resničnega perpleksnega primera na področju urejanja rojstev sploh ne more priti, ali dokazati, da se je z zdržnostjo mogoče izogniti vsakemu zlu. Tega pa **nihče ne more dokazati**, ker gre za subjektivno področje, kjer so mogoče, najrazličnejše kolizije, za področje, ki ga ne ustvarjajo neke objektivne norme, ampak ga samo urejujejo. Kdor možnosti perpleksnega primera na področju urejanja rojstev ne priznava, se vdaja irealnosti, samovoljnosti, juridizmu in posiljevanju vesti moralno delujočih, iz česar ne more slediti nič dobrega.

*ne
pita
dv
mo
dici
u subjektivno
47
sto objektivno uči' odloča v kontracepciji*

Kdor v zakonskih spolnih dejanjih ne vidi drugega kot »zadovoljavanje spolnih nagonov« (SB, 1972, 61), ta seveda nauka francoskih škofov ne more razumeti. Ta nauk namreč ni suženj maniheizma, pač pa zvesto sledi modrosti sv. pisma: »Mož naj ženi stori dolžnost, enako pa tudi žena možu . . . Ne odtegujta se drug drugemu, razen morda kdaj v soglasju za nekaj časa, da se posvetita molitvi; nato se povrnita zopet skupaj, da bi vaju ne skušal satan zaradi vajine nezdržnosti« (1 Kor 7, 3—6). Ta nauk je vzel resno nauk 2. vaticanskega koncila: »Božja beseda večkrat poziva . . . zakonce, naj si v zakonu izkazujejo nedeljeno ljubezen . . . Ta ljubezen, ki je v odličnem pomenu človeška, ker se z voljo in čustvom obrača od osebe do osebe, zajema blagor celotne osebe; zato more obogatiti izraze telesa in duše s posebnim dostojanstvom in jih oplemenititi kot prvine in svojevrstna znamenja zakonskega prijateljstva . . . Ta ljubezen se na poseben način izraža in izvršuje v dejanjih, ki so lastna zakonu« (CS 49, 1—2). Prav zaradi svoje svetopisemske in koncilске impregniranosti je ta nauk daleč od tega, da bi z neverodostojnimi frazami, s pridigarskim podtikanjem in z obsojanjem s celibaterskega stališča odpravljaj zakonske probleme, kot to delajo njegovi nasprotniki, npr.: »I neče bračni drugovi umrijeti ako ne zadovoljavajo spolne nagone, jer so spolni nagoni samo necessitas speciei a ne necessitas individui. Da se ne umre nužno je jesti, ali za život nije nužna bludnost« (SB, 1972, 61) Kakšna razlika med tem govorjenjem in naukom sv. pisma ter 2. vaticanskega koncila!

c. Nola misli: »Svoje sam obrazloženje zasnovao na br. 14 Papina dokumenta ‚*Humanae vitae*‘ i na Papinoj svečanoj izjavi: Ipak nikada ni iz najtežih razloga, nije dopušteno činiti zlo da bi iz njega proizišlo dobro (br. 14). — To sam opet potvrdio općenitom naukom moralista: ‚*A lege negativa legis naturae ne mortis periculum excusat . . . Tako nije dozvoljeno ubiti nevinog čovjeka, pa taman da ćeš ti biti ubijen mjesto njega. — Snagu ovih razloga sam Steiner nije mogao zanjekati te se u ovome članku utekao nekim moralnim smicalicama. On je našao da ja u svome članku ne poznajem ni princip probabilizma ni nauku o ‚casu perplexo‘ i da ne priznajem u bračnom moralu malih grijeha, dočim velika većina bračnih grijeha jesu po Steineru samo mali grijesi zbog nedovoljnog spoznanja i svojevoljnosti protunaravnih čina kod bračnih drugova« (SB, 1972, 58).*

Nola je svoje »obrazložjenje« res »zasnovao« na omenjenih dveh načelih, toda z njimi »obrazložjenja« **ni osnoval**, ni dokazal, ampak sama dokazal, da stvari ni razumel. Nanašal je namreč omenjeni načeli na predmet, za katerega **nista pristojni**. Njegovo nerazumevanje dokazuje tudi njegov primer: »Tako nije dozvoljeno ubiti nevinog čovjeka, pa taman da ćeš ti biti ubijen mjesto njega«. V tem primeru gre samo za eno dolžnost, to je obramba lastnega življenja. Človek v Nolinem primeru torej **ni v perpleksnem stanju**. Zakaj Nola ne navaja primera, ko mora nedolžni braniti svoje življenje pred krivičnim napadalcem? V tem primeru lahko pride do perpleksnega stanja.

Za resničen perpleksen primer, ki ga imajo pred očmi francoski škofje in jaz, sta pristojni načeli: ‚in casu perplexo minus malum eligendum‘ in ‚človek mora vedno ravnati po svoji formirani in prepričani vesti‘. Na nevzdržnost tega, kar je Nola »zasnovao«, sem dovolj temeljito pokazal v svojem prvem odgovoru Noli (SB, 1971, 339—34, posebno 345—347), zato mi ni treba tega ponovno delati. Neresnična je torej Nolina trditev: »Snagu obih razloga sam Steiner nije mogao zanijekati...« Naj tukaj samo opozorim, kam Nolina aplikacija omenjenih načel na področju urejanja rojstev vodi. Po njej bi morali zakonci takrat, ko v perpleksnem primeru spoznajo kontracepcijo po formirani in iskreni vesti za manjše zlo, storiti večje zlo. Kršiti bi morali tisti naravni zakon, ki ga ‚hic et nunc‘ ima njihova prepričana vest za višjega. Ravnati bi morali proti izrecnemu nauku sv. pisma v 1 Kor 7, 3—6. In kar je najhuše, ravnati bi morali proti svoji prepričani vesti in delati bi morali formalni greh: »Vse pa, kar ni iz prepričanja, je greh« (Rimlj 14, 23). Ali torej to uči »br. 14 Papina dokumenta ‚Humanae vitae‘«?

In sedaj k »moralnim smicalicama«. Ni res, da bi jaz »našao«, da Nola **ne pozna** princip probabilizma. Jaz sem vprašal, »**ali Nola ne priznava probabilizma**« »v primeru, ko gre za uporabljane načela ‚in casu perplexo minus malum eligendum‘ na področju zakonskega urejanja rojstev« (SB, 1971, 349—350). Med nepoznavanjem in nepriznavanjem je bistvena razlika. Nola potem misli, da »baš kod probabilizma dr-a Steinera postoji papin dekret ‚Humanae vitae‘ koji osuđuje to mišljenje francuskih i drugih biskupa. Dosljedno Steinerov probabilizam ne vrijedi« (SB, 1972, 59). Nola torej bolje ve kakor večina episkopatov, kako je treba pravilno aplicirati ‚Humanae vitae‘. S čim je Nola dokazal to svojo

kompetenco? In v imenu katere instance in katere morale si drzne v imenu ‚Humanae vitae‘ obsoditi številne najodličnejše episkopate? Koliko je vredna Nolina kompetenca in kako neutemeljeno je njegovo obsojanje, nam razkriva naslednje vprašanje: S katerim naukom ali stavkom ‚Humanae vitae‘ obsoja mišljenje, da se zakonci smejo ravnati po svoji formirani in prepričani vesti, ko jim ta vest v resnični koliziji dolžnosti zapoveduje, da morajo odvrniti večje zlo, čeprav bi storili manjše?

Naslednja moja smicalica bi naj bila trditev, da Nola ne pozna »nauku o casu perplexo«. Jaz sem zapisal: »Nauka francoskih škofov Nola ni mogel prav razumeti, ker noče razumeti, kaj je kolizija dolžnosti. Poslušajmo, kako si on predstavlja načelo manjšega zla: ‚Načelo manjšega zla imamo u ovoj prispodobi. Netko se rasrdio na te, pa je uzeo nož da te zakolje. Kroz to mu padne na pamet da ti se smiluje, pa ti umjesto glave odsječe jednu ruku. Evo, ovo znači umjesto večega zla učiniti manje« (SB, 1971, 339). Ker je Nola hotel s to primerom odpraviti navodilo francoskih škofov zakoncem za ravnanje v perpleksnem primeru, sem upravičeno zapisal, da »noče razumeti, kaj je kolizija dolžnosti«. V Nolini »prispodobi« subjekt **sploh ni v perpleksnem stanju**, dvojno zlo pri njem ne nastopa istočasno, ampak raznočasno, more odvrniti obojno zlo, če le hoče, toda on hoče storiti eno zlo. Kdo more Noli po tej prispodobi priznati, da je razumel nauk francoskih škofov o koliziji dolžnosti? In potem: zapisal sem, da Nola »noče razumeti, kaj je kolizija dolžnosti«, ne pa, da ne pozna nauk o perpleksnem primeru.

Zadnja »smicalica« pa naj bi bila trditev, da Nola ne priznava »u bračnom moralu malih grijeha« in »tvrdnja, da grijesi bračnog onanizma jesu samo mali grijesi radi pomanjkanja svijesti i svojevoljnosti« (SB, 1972, 62). — Ker je Nola v kritiki rešitev mojih kazusov trdil, da »je svaka kontracepcija grijeh proti naravi i intrinsece malum pa dosljedno veliki grijeh«, sem proti njegovi trditvi postavil vprašanje: »Ali Nola ne priznava stalnega nauka moralke, da lahko neki po naravi veliki greh postane mali zaradi nezadostnega spoznanja ali nezadostne privolitve?... Kaj takega bo lahko trdil samo takrat, ko bo dokazal, da so pri vsakem kontracepcijskem dejanju imeli spovedanci popolno spoznanje in privoljenje« (SB, 1971, 350—351). Najprej torej Nola greši, proti znanstveni metodi, ker jemlje ‚pars pro toto‘: moje vprašanje (in ne »tvrdnja«) se tiče samo ene reči zakonske

morale, to je kontracepcijskega ravnanja, in ne enostavno zakonske morale na splošno. Potem pa greši proti resnici: nisem Noli očital, da ne priznava »u bračnom moralu malih grijeha«, pač pa sem vprašal, ali v primeru »nezadostnega spoznanja in nezadostne privolitve« ne priznava malih grehov. To vprašanje je bilo upravičeno, saj je Nola trdil, da »je **svaka** kontracepcija« (podčrtal jaz) veliki greh, medtem ko po tradicionalnem katoliškem moralnem nauku postane neko po predmetu težko grešno dejanje zaradi nezadostnega spoznanja ali nepopolne privolitve (propter imperfectionem actus) mali greh. Neresnična je dalje Nolina trditev, da »velika večina bračnih grijeha jesu po Steineru samo mali grijesi zbog nedovoljnoga spoznanja i svojevoljnosti.« (Po tradicionalni moralki, in zato tudi po mojem, je ‚propter imperfectionem actus‘ **vsak** greh le mali greh, čeprav ima težko grešni predmet. Predvsem pa je neresnično, da bi jaz trdil, »da grijesi bračnog onanizma jesu **samo** mali grijesi **radi** pomanjkanja svijesti i svojevoljnosti« (podčrtal jaz). Naj Nola citira tekst, v katerem to trdim! Kar sem trdil je tole: »Zaradi nezadostnega spoznanja, nepopolne privolitve in težkih pogojev življenja zakoncev pa je greh kontracepcije **pogosto** samo mali greh« (SB, 1972, 350—351). Po mojem je greh kontracepcije veliki greh vedno, ko ga zakonci storijo z jasnim spoznanjem zla tega greha in z res svobodno privolitvijo.

Po vsem tem so »moralne smicalice«, ki mi jih Nola očita, dejansko »smicalice« njega samega. Da je res tako, priča tudi dejstvo, da se Nola zavračnja mojih poglobitvenih argumentov za možnost resničnega perpleksnega primera na področju urejanja rojstev **sploh ni lotil**. Ti argumenti so: nauk sv. pisma, predvsem I Kor 7,3—5, dalje nauk 2. vatikanskega koncila, posebno CS 49, 1—2 in 51, 1; končno pa zavrnitev Noline aplikacije načela ‚non sunt facienda mala ut eveniant bona‘ na perpleksen primer (SB, 1971, 343 in 345—347). Čemu Nola vse to ignorira? Kako je mogoče, da mu omenjeni nauk sv. pisma in 2. vatikanskega koncila nič ne pomeni? Čemu podcenjuje dolžnost zakoncev, da s spolnimi dejanji skrbe za trdnost zakona, ko to dolžnost sv. pismo izrecno uči?

2. Nihče ne »nastoji da bi se opozvala Uputa« BKJ

Svojega očitka, da se jaz zavzemam za preklic Instrukcije jugoslavenskega episkopata Nola z ničemer ni utemeljil. Nolina trditev, da »ima več 5—6 mjeseci da sam doznao, kako dr Steiner nastoji da bi se opozvala Uput Biskupske kon-

ferencije o regulaciji porođaja«, ni nobena utemeljitev. Kar je Nola slišal je navadna čenča, ki je ne bi smel uporabljati v teološkem spisu.

Jaz sem Instrukcijo našega episkopata spoštljivo sprejel, tudi točko 10 Instrukcije, ki je vsaj 'implicite' v nasprotju s točko 16 Instrukcije francoskega episkopata in z ustreznim naukom mnogih drugih episkopatov, ker izključuje možnost ravnanja po načelu 'in casu perplexo minus malum eligendum'. Da sem točko 10 Instrukcije našega episkopata spoštljivo sprejel, priča dejstvo, da sem nauku te točke priznaval **probabilnost**. Svoje stališče, namreč priznavanje probabilnosti nauku te točke, sem jasno izrazil v dopisu Škofovski konferenci Jugoslavije dne 15. IX. 1970, prav tako pa v svojem prvem odgovoru Noli (SB, 1971, 350). Nikdar, ne v svojih spisih ne v predavanjih, se nisem zavzemal, da bi se Instrukcija našega episkopata preklicala. Da pa bo njena točka 10 zdaj, po razsodbi Svete stolice, morala biti revidirana tako, da se prizna možnost perpleksnega primera na subjektivnem področju in legitimnost aplikacije tradicionalnega moralnega načela 'in casu perplexo minus malum eligendum' tudi na področju urejanja rojstev, je jasno. V ostalih točkah pa je Instrukcija našega episkopata naravnost odlična.

Prepričan sem, da je do razsodbe Svete stolice o problemu perpleksnega primera bilo pošteno stališče, ki ga je mogel zavzeti jugoslovanski teolog v zvezi s tem problemom, naslednje: **probabilizem proti probabilizmu**. Zakaj? Francoski škofje in poleg njih mnogi drugi episkopati so priznali možnost perpleksnega primera na področju urejanja rojstev ter učili, da je v tem primeru treba po formirani in iskreni vesti izpolniti večjo dolžnost, ozroma se ravnati po načelu 'in casu perplexo minus malum eligendum'.

Jugoslovanski episkopat pa je proti temu nauku drugih episkopatov učil: »Nije nipošto dopušteno uzimati kontracepcijska sredstva kao manje zlo u slučaju takozvanog sukoba dužnosti. Može se naime dogoditi da roditelji ne mogu, pa i ne smiju, imati više djece. To je jedna dužnost. Druga je dužnost podržavati bračnu ljubav bračnim činima, jer bi bez toga bračna ljubav i s njom sam brak mogli doći u opasnost. Između tih dviju dužnosti: ne imati više djece i sačuvati brak, neki drže da je veća dužnost sačuvati brak, pa onda tvrde da je nemoguće sačuvati brak pomoću periodičnog uzdržavanja te u tim slučajevima dozvoljavaju upotrebu kontracepcijskih

sredstava kao manje zlo. Mi pa držimo da nije dopušteno činiti zlo da se postigne dobro. U tim i sličnim slučajevima je din dopušteno sredstvo da se podržava bračna ljubav i tako spašava brak jest periodično uzdržavanje i vršenje bračnog čina u neplodnim danima» (Upota, tč. 10). Naj k gornjemu izvajanju pripomnimo, da noben episkopat in pri nas noben teolog ni učil, da je v vsakem primeru »veća dužnost sačuvati brak«. Prav tako nihče ni učil, da pride do »sukoba dužnosti« takrat, ko zakonci morejo za urejanje rojstev uporabljati menjavo plodnosti in neplodnosti pri ženi, ker je ta zanesljiva, ampak samo v primeru, ko ta menjava ni zanesljiva.

Jugoslovanski teolog je tako imel pred očmi sledeča dejstva: 1. francoski in številni drugi episkopati prav učijo za subjektivno področje; 2. jugoslovanski episkopat prav uči za objektivno področje, ne priznava pa resničnega perpleksnega primera na subjektivnem področju (ko zakonci ne morejo uporabljati menjave plodnosti in neplodnosti pri ženi) in ravnanja po tradicionalnem načelu ‚in casu perplexo minus malum eligendum‘; 3. tradicionalna moralka priznava možnost perpleksnega primera na vseh področjih človekovega delovanja in ravnanje v tem primeru po omenjenem načelu; 4. resnica ni omejena z jugoslovansko mejo in nihče ne more prepovedati ravnanja po tradicionalnih moralnih načelih; 5. jugoslovanski episkopat je za jugoslovanskega teologa neposredno cerkveno učiteljstvo ter zato mora sprejeti njegov nauk z vso resnostjo, ne sme mu nasprotaviti, ker bi s tem spodkopaval njegov ugled in povzročal pohujšanje in needinost. Torej je teologova edina rešitev: probabilizem proti probabilizmu.

b. Ko je Doktrinalna komisija pri BKJ odločila, »da tumačenje dr Steinera nije u sukobu s enciklikom ‚Humanae vitae‘«, je imela pred očmi dejstvo, da nobena papeška okrožnica **noče odpravljati tradicionalnega moralnega nauka**, ampak je treba vsako encikliko po tem nauku aplicirati na dejansko življenje. Da je imela prav, potrjujejo že citirani odgovori rimskih kongregacij, posebej pa še spremno pismo kardinala Šepenja k odgovoru Kongregacije za verski nauk, ki pravi: »Izjava francoskega episkopata ima lahko tudi dober pomen, seveda le subjektivno, ko je človek perpleksen ali ima zmotno vest brez svoje krivde. Tu veljajo načela, ki jih navaja moralka za take primere« (Okrožnica Apostolske administracije za Slovensko Primorje, 1972, št. 9, str. 78).

Ko je DK razsojala o mojih spisih v zvezi s ‚*Humanae vitae*‘, ni videla v njih tistega, česar ni, namreč zagovarjanja »kontracije, ako je bračnim drugovima teško živjeti u uzdržljivosti«, kakor je to storil Nola in še kdo, ampak je videla, da zagovarjam ravnanje po tradicionalnem načelu ‚in casu preplexo minus malum eligendum‘ **samo** v primeru resnične subjektivne perpleksnosti.

DK z ugotovitvijo, »da tumačenje dr Steinerja nije u sukobu s enciklikom ‚*Humanae vitae*‘«, ni napravila »početak za taj konačni korak«, namreč »da bi se opozvala Uputa Biskupske konferencije o regulaciji porođaja«, pač je kvečjemu opozorila, da je treba v točki 10 te »Upute« upoštevati **tudi subjektivno področje**.

DK dobro ve, da je posvetovalni organ Škofovske konference in da mora to konferenco spoštovati in ji služiti. Prav tako pa dobro ve, da bi to svoje spoštovanje in službo **izdala**, če se ne bi ljubosumno držala **resnice**.

3. Primeri Noline ‚argumentacije‘

Svoje očitke Doktrinalni komisiji pri BKJ, nekaterim našim škofom in mnogim tujim episkopatom, nekaterim našim profesorjem moralke in uredniku ‚Službe božje‘ ter meni je Nola gradil na trditvi, da bi po nauku francoskega in drugih episkopatov ter po moji obrambi »bračnim drugovima bila dovoljena bilo koja kontracepcija..., ako ne mogu živjeti u uzdržljivosti«. Pokazali smo, kaj učijo francoski in drugi episkopati in kaj sem jaz branil. Dokazali smo, da je Nolina trditev samovoljna, neresnična. Ker je torej Nolino **izhodišče napačno**, je vsa njegova argumentacija **brezpredmetna**.

Naslednje primere Noline ‚argumentacije‘ navajamo zato, da pokažemo, kakšna sredstva Nola uporablja, da bi uveljavil svoje mišljenje, in kam neznanstvena metoda vodi, namreč do relativizacije resnice in tudi do krivic.

a. Nola pravi: »Ali papa je stvarno protestirao. Poslije negoli su već spomenuti biskupi odobrili tumačenje, koje poništava vrijednost ‚*Humanae vitae*‘, papa je po svojem kardinalu tajniku upravio pismo svim biskupima svijeta, gdje se žali na izjave tih biskupa i pozivlje biskupe da ostanu vjerni i jednodušni s Petrovom Stolicom. Ako Steiner nije vidio to pismo, neka ga potraži u arhivu svoga Ordinarija« (SB, 1972, 60).

Najprej: noben episkopat na svetu ni odobril »tumačenje, koje poništava vrijednost ‚Humanae vitae‘«. Naj Nola citira ustrezni tekst kakega episkopata!

Potem: naj Nola citira datum in tekst pisma, a katerim je papež »stvarno protestirao« in obžaloval »izjave tih biskupa«! »Papa je po svojem kardinalu tajniku upravio pismo svim biskupima svijeta« **takoj** po izidu ‚Humanae vitae‘ in jih prosil naj to encikliko podpro.

Končno: naenkrat Nola trdi nasprotno tistemu, kar je prej trdil. Pravi: »Ali, ako i Papa i nije službeno osudio konstatore ‚Humanae vitae‘, to je više puta privatno i neslužbeno izjavio, što on misli o novim naučiteljima u Crkvi, koji ne primaju nauku Crkve« (SB, 1972, 128).

b. »Jedan je biskup rekao da su u samoj Francuskoj 55 biskupa opozvali svoj non placet protiv ‚Humanae vitae‘.«

Prvič: nobeden francoskih škofov ni v javnosti dal »non placet« k ‚Humanae vitae‘, zato ga tudi nobeden ni mogel »opozvati«. Naj Nola dokaže s citatom, kar trdi! V točkah 2—10 svoje Instrukcije so francoski škofje dali k ‚Humanae vitae‘ ‚placet‘, celo branili so encikliko.

Drugič: čudim se, da je za Nolo argument »jedan biskup«, tekst same Instrukcije francoskega episkopata, ki ga je objavilo na stotine revij, pa mu ni argument. V znanstvenih delih »jedan« pomeni ničesar.

Tretjič: kje je zapisano, katera agencija je prinesla vest, »da su u samoj Francuskoj 55 biskupa« dematirali, kar so prej podpisali? Dokler ne bo Nola svoje trditve dokazal z imeni, citati, viri itd., imamo pravico imeti to trditev za prazno govorjenje.

c. »Dr Steiner nema svoga originalnog tumačenja. Njegova je originalnost u tome što je preveo deklaraciju francuskog episkopata na slovenski jezik« (SB, 1972, 127). Toda na isti strani mi Nola očita presenetljivo originalnost: »Papa ne dozvoljava nikada kontracepciju, a Steiner dozvoljava kadgod je bračnim drugovima teško živjeti u uzdržljivosti. Uistinu pod mišljenju Steinera Papu će poslušati oko 5%, a Steinera sigurno 95% bračnih drugova«. Na prejašnji strani pa mi je Nola očital »glavni stav (dozvoljenost kontracepcije) dr Steinera«. Nekoliko pozneje imam prav tako lastno »tumačenje«: »Tko poslije ovoga promatranja ne uviđa da se tumačenje dr Steinera ne može slagati s naukom ‚Huma-

nae vitae', taj se stavlja u pogibelj da misli i vjeruje da se bračni život sastoji samo ili uglavnom u bračnim snošajima« (str. 130).

Nolino pisanje torej tudi za ceno kontradikcije odreka tistemu, ki si ga je samovoljno napravil za nasprotnika, dobro in ga obdolžuje slabega. To seveda ni teologija.

Kar se tiče moje originalnosti pa naj Nola pogleda v moj prvi odgovor njemu (SB, 1971, 340—341), kjer je bilo razlikovanje med objektivnim in subjektivnim področjem že pred odgovorom Kongregacije za verski nauk. Isto razlikovanje je bilo že v mojem dopisu škofovski konferenci Jugoslavije dne 15. IX. 1970.

d. »Ja ne znam, koliko dr Steiner ima godina i koliko on ispovjeda jer svetovni svećenici, a osobito profesori, po gradovima gdje ima redovnika ništa ili malo ispovjedaju« (SB, 1972, 62).

Tako poseganje na subjektivno področje, z namenom dokazati svoj prav, je skrajno neokusno in znanstveno nedopustno. In krivično, ker hoče nasprotnika diskreditirati.

Kar se tiče mojega spovedovanja, naj bo Nola miren. Skoraj ves čas svoje profesure sem bil tudi župnijski upravitelj ali izseljeniški duhovnik. Kot izseljeniški duhovnik sem spovedal tudi stotine Hrvatov v Berlinu, posebno Dalmatincev. Ravno moja dušnopastirska praksa mi govori, da je veliko iskrenih zakoncev, ki so v stiski vesti, ker bi radi izpolnili nauk 'Humanae vitae', prav tako pa ohranili trdno zakonsko skupnost, za izpolnitev obojega pa nimajo primernega sredstva, ker je ženin ciklus nezanesljiv.

e. »Neka dr Steiner ne ističe tolike biskupske konferencije, koje bi bile protiv 'Humanae vitae', jer konačno u Crkvi ima deset puta više biskupa koji su za 'Humanae vitae', nego ih je protiv. — Nedavno je jedan biskup u Nigeriji izjavio o celibatu da su samo siti i pjani svećenici protiv celibata« (SB, 1972, 60).

Jaz sem navajal »tolike biskupske konferencije« kot dokaz za to, da je perpleksen primer na področju urejenja rojstev mogoč in da se je v tem primeru dovoljeno ravanti po načelu 'in casu perplexo minus malum eligendum'. Nikjer in nikdar pa nisem postavljajal škofovske konference proti 'Humanae vitae'. Nobena škofovska konferenca se izudi ni izjavila proti tej okrožnici, niti proti njenemu nauku o prepovedi direktne kontracepcije. Kako je mogoče Noli izreči v javnosti tako neresnico?

Sklicevanje na »jednoga biskupa u Nigeriji« je neznanstveno, ker se na »nega« lahko vsakdo sklicuje tudi takrat, ko zagovarja največje nesmisle. Nolino rešavanje problema celibata pa je neokusno in nima z znanostjo nobenega opravka. Kaj bi k Nolini rešitvi rekel sremski mučenec sv. Irenej, škof in zakonski mož?

f. »Ostat će Papa, reći će novatori, sam, kao što je Isus ostao sam u Getsemani...« (SB, 1972, 127). »Novatori« so Noli tukaj najprej člani Doktrinalne komisije in jaz.

Tudi v vzneseni pridigi je podtikanje greh! V pisani besedi pa je podtikanje, to je pripisovanje nedokazane slabe dejavnosti nasprotniku, dokaz neznanstvenosti.

g. Itd. Prim. SB, 1972, 60—63; SB, 1972, 128—130!

4. Krivice

Pred tožnikom Nolo so na zatožni klopi francoski episkopat, Doktrinalna komisija pri BKJ, nadškof Pogačnik, škof Držečnik, najbolj priznani živeči moralist B. Häring, jugoslovanska moralista I. Fuček in B. Lekić, urednik 'Službe božje', konačno pa glavni obtoženec Š. Steiner. Vsi ti so direktno obtoženi. Indirektno pa je obtoženih predvsem mnogo episkopatov (nemški, belgijski, skandinavski, angleški, švicarski, severnoameriški, brazilski, indonezijski, kanadski) in moralistov.

a. Našteti so navarnost ali posredno obtoženi, da ali učijo ali zagovarjajo ali dopuščajo »zabludo« (SB, 1972, 126), ki je »dozvoljenost kontracepcije« (SB, 1972, 127), in so zato proti papežu in Cerkvi (SB, 1972, 60; 127—128). Dejansko pa nihče od obtoženih ne uči, da je direktna kontracepcija dovoljena, ne brani ali podpira tega nauka, ni proti papežu in Cerkvi. Kot smo vidjeli, so Nolini 'argumenti' neresnični.

Upajmo, da bo Nola po razsodbi rimskih kongregacij začel razmišljati o krivici, ki nam jo je storil.

b. Ko Nola samovoljno napravi mnoge episkopate za nasprotnike 'Humanae vitae', prehaja k obžalovanja vrednim zasramovalnim sumničenjem: »Nešto slično bi se moglo reči da su samo biskupi sitih i pijanih nekih evropskih i sjevernoameričkih zemalja protiv 'Humanae vitae', ako konačno među tim biskupima nema koji siti i pijani!« (SB, 1972, 60).

Nola se ni potrudil za to, da bi znanstveno prikazal nauk napadenih episkopatov, potrudil pa se je za zasramovanje. 'Non sunt facienda mala ut eveniant bona!'. Vse spoštovanje

Nolini zavzotosti za omenjeno okrožnico! Mnoga sredstva, ki jih uporablja za obrambo okrožnice (ki pa v obranavanem primeru ni bila potrebna), pa so nedopustna.

c. Doktrinalno komisijo hoče Nola posebej udariti z naslednjimi stavki: »Ali danas neki pribjegavajo sumljivim doktrinalnim izjavama, a drugi si prisvajajo slobodu da izražavajo svoje vlastito mišljenje, kojemu daju toliki auktoritet, koji oni više ili manje prikriveno osporavaju onima, koji po božanskom pravu imaju tu vrlo budnu i strašnu karizmu' (cerkvenega učiteljstva; op. pis.). — I ovi dozvoljavaju da u Crkvi svatko misli i vjeruje što hoće. Na taj način upadaju u takozvano slobodno ispitivanje, koje je porušilo jedinstvo Crkve. I mijenjajući zakonitu slobodu moralne savjesti s krivo shvaćenom slobodom misli koja je često u zabludi, jer dovoljno ne poštuje prave religijske istine« (SB, 1972, 129—130).

Če bi bil Nolino mišljenje kriterij za to, kaj so sumljive doktrinalne izjave, kaj je nasprotovanje cerkvenemu učiteljstvu, kaj je »slobodno izpitivanje«, kaj je »prava religijska istina« itd., potem bi seveda bila Doktrinalna komisija kriva tistega, česar jo obtožuje. Če bi Nola za vse naštetu vzel **objektivne** kriterije, potem bi temeljito premislil, **na podlagi česa** je Doktrinalna komisija prišla do sklepa, »da tumačenje dr Steinera nije u sukobu s enciklikom ‚Humanae vitae‘«, potem tudi ne bi **brez utemeljitve** zapisal na račun te komisije tako težke obdolžitve.

d. Krivični so potem očitki, »da dr Pogačnik favorizira mišljenje francuskog episkopata, koje je u nas prenio dr Steiner«, da on kot »podpredsjednik Biskupske konferencije i dva profesora moralke (Fuček in Lekić; op. pis.) javno iznose i odobravajo mišljenje dr Steinera kao da nije u sukobu s enciklikom ‚Humanae vitae‘« in da »zaboravio je nadbiskup i profesori moralke da su i oni obavezni na Upute našeg episkopata« (SB, 1972, 126).

Kolikor poznam stališče nadškofa Pogačinka (in mislim, da ga dobro poznam, saj sva o problematiki aplikacije ‚Humanae vitae‘ velikokrat razpravljala), moram reči, da je nadškof ob vsem favoriziranju Instrukcije jugoslavenskoga episkopata, še bolj favorizirali **spoznanje popolnejše resnice**. Zato je vzel resno tudi mišljenje drugih episkopatov. K temu ga je nagibala tudi zavest, da morajo škofje skrbeti za edinstvo med seboj. Vsi, ki nadškofa od bliže poznamo, lahko pričamo, da se je posebno z vztrajnim študijem trudil, da bi

glede aplikacije ‚*Humanae vitae*‘ prišel do polnejše resnice in da je zaradi različnih mišljenj glede te aplikacije tudi mnogo trpel. Prepričan sem, da je bilo nadškofovo stališče z ozirom na njegov položaj pravilno, dokler ni spregovorila Sv. stolica. Te razsodbe je potem nadškof sprejel z vsem srcem, o čemer priča njegov komentar v Okrožnice Nadškofijskega ordinarijata v Ljubljani (1972, št. 8, str. 60).

Pa čeprav bi nadškof Pogačnik favoriziral »mišljenje francuskega episkopata«, bi moral vsak to favoriziranje spoštovati, saj je bilo dovolj solidnih razlogov za probabilnost mišljenja tega episkopata. Najmanj pa bi nekdo smel v tem primeru nadškofu javno in brez utemeljitve očitati, kar mu očita Nola.

Nadškof Pogačnik in profesorja Lekić in Fuček potem niso javno iznašali in odobravalij mojega mišljenja. Omenjeni niso dali nobene javne izjave. AKSA je prinesla vest o tem, kaj je DK sklenila. S čim je Nola dokazal, da so prav omenjani »javno iznosili i odobravalij mišljenje dr Steinera«, ali vsaj da so oni dali vest za AKSO?

Kar se tiče posebej profesorjev Lekića in Fučeka pa je treba Noli povedati, da sta pri branju mojih del uporabljala znanstveno metodo in zato nista spregledala, da zagovarjam perpleksni primer na subjektivnem področju. Zaradi njunih teoloških ugotovitev ju Nola nima pravice zmerjati z »neomoralisti« (SB, 1972, 129—130).

e. Škof M. Držečnik je po Noli kriv, da je dal članku »Ne na umanjeje nego na uzveličanje . . . « dovoljenje za natis potem, ko »mu je prvi put splitski nadbiskup uskratio Inprimatur«. Ravno s tem bi naj mariborski škof »pokazao, da je on jedan od one trojice biskupa koji nisu htjeli dati placet na Uputu naših biskupa o enciklici pape Pavla VI ‚*Humanae vitae*‘« (SB, 1972, 58—59).

Če je škof Držečnik z dovljenjem za natis kaj »pokazao«, je pokazal da dobro pozna tradicionalno moralno teologijo, na katere načela se moj članek sklicuje. Rimske kongregacije so mu s svojimi razsodbami dale prav.

Sklepanje, »da je on jedan od one trojice biskupa« ker nije dal ‚inprimatur‘, je neznanstveno. To pa zaradi tega, ker obstaja v Cerkvi glede mnogih teoloških reči legitimna svoboda, ki jo je potrdil tudi 2. vatikanski koncil: »*sit in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*« (EM 92). Ali misli Nola, da morajo vsi škofje izvajati teološko diskriminacijo in uganjati nestrpnost do utemeljenega mnenja, ki

je njihovemu nasprotno? Škof Držčenik bi lahko bil najbolj veren pristaš nauka, ki je v točki 10 Instrukcije jugoslovanskih škofov, pa bi moral dati mojemu članku dovoljenje za natis, ker je izvajanje v tem članku utemeljeno s tradicionalnimi moralnimi načeli.

Treba pa je tudi obžalovati Nolino javno razglašanje, da »trojica biskupa« niso hoteli dati ,placet' k Instrukciji našega episkopata. Odkod Nola to ve? Ali je bil takrat zraven na škofovski konferenci? Ali ve on in tisti, ki mu je o »trojici biskupa« povedal, kaj je to ,secretum commissum'?

f. Urednika ,Službe božje' Nola takole obtožuje: »Ovaj manjak Imprimatura još je manje zlo, da urednik nije počinio veću pogrešku. Ne znam, je li znao (a morao je znati) za ca. 1933. br. 6 ,Ipsa iure prohibentur libri qui errores ab Apostolica Sede proscriptos tuentur'. — U ovome slučaju moralni error: kontracepcija osuđena od ,Humanae vitae'. A imamo i ,tuentur' ukoliko pisac hoće da dokaže da je kontracepcija dozvoljena« (SB, 1972, 59).

Moj članek je branil, kakor smo videli, možnost subjektivno perpleksnega primera na področju urejanja rojstev in ravnanje po tradicionalnem moralnem načelu v tem primeru. Nikjer ni branil dovoljenosti kontracepcije kot take. Za knjigo, ki brani zmoto, ga je **naredil Nola**.

Moj članek je bil potem **obramba** pred Nolinim članom »Nekaj kazusov« (SB, 1969, 421—432; 1970, 67—74), v katerem je Nola napačno prikazoval marsikatero moje izvajanje v zvezi z reševanjem moralnih kazusov na zakonskem področju. Z njim niti nisem hotel niti nisem dokazoval, »da je kontracepcija dovoljena. Nola svoje trditve ni dokazal z nobenim mojim ustreznim tekstom in ni mogel dokazati, ker takšen tekst ne obstaja.

Kako si Nola sploh zamišlja časnikarsko etiko? Urednik bi naj »u jednom eminentno crkvenom listu« (SB, 1972, 58) objavljaj njegove članke, v katerih — kot smo videli — uporablja avtor neznanstveno metodo iz zato dela krivice, ne bi pa smel objavljati člankov, ki branijo pred krivico?

Sklep

Eden člankov, na katera odgovarjam Noli v tem spisu, ima naslednji sklep: »Utinam convertantur etiam ii qui nos conturbant!« (SB, 1972, 130).

Kar se mene tiče, priznam, da mi je spreobrnjenje v marsičem potrebno. Trdno pa sem prepričan, da se mi ni treba spreobračati od tistega, kar mi Nola očita, in da se nikomur ni treba spreobračati od tistega, kar mu Nola zaradi mene očita. V svojem pisanju sem branil ‚*Humanae vitae*‘ in aplikacijo njenega nauka po tradicionalnim moralnih in pastoralnih načelnih. Če bi se od tega spreobračal, bi se spreobračal k necerkvenosti in šušmarstvu. Razsodbe Kongregacije za verski nauk in Kongregacije za kler so dokaz več za to.

Če stavek o spreobrnjenju, ki ga je Nola zapisal na moj in na naslov tistih, ki so uvideli pravilnost mojega pisanja, za koga v zvezi z razlaganjem okrožnice ‚*Humanae vitae*‘ velja, potem velja za Nolo. Treba se mu bo spreobrniti od nezastvenega prikazovanja mojega pisanja in od krivic, ki jih je s tem v zvezi storil mnogim.

Štefan Steiner

Dr. Čedomil Čekada: »**GOSPODIN GOVORI**«, zbirka propovijedi. Ovih je dana izišao iz tiska 2. svezak propovijedi Dr.-a Čedomila Čekade, pod naslovom: »**Gospodin govori — Riječi Kristove iz Evanđelja u propovijedima**«. U knjizi, broširanoj (format 20—15; str. 256), ima 50 propovijedi (51—100), na Isusove riječi iz druge godine njegova javnog života. Knjiga će dobro doći svećenicima pri izradi nedjeljnih homilija, ali i redovnicama i pobožnijim vjernicima: kao duhovno štivo ili materijal za razmatranje. Cijena joj je 20 ND, a naručuje se na adresu: Dr. Čedomil Čekada; 50000 Dubrovnik, Put bratstva i jedinstva 20.

Preporučujemo kalendar »**DOBRI PASTIR**« za 1973. godinu. Taj kalendar obrađuje: kletvu ili proklinjanje, nepotrebno zaklinjanje i krivokletstvo. Dok zamašniji njegov dio radi o alkoholizmu, tom velikom zlu našega naroda. Svima koji se žele boriti protiv spomenutih naših tako čestih mana taj će kalendar poslužiti kao izvanredno sredstvo.

Mali džepni i zidni kalendar stoji samo 12 din. Naručuje se kod: »Dobri pastir« — 71000 Sarajevo, Obala 39.